TILNING PAYDO BO‘LISHI VA RIVOJLANISHI

Muhiddinova Mubina Nodirbek qizi
Andijon davlat chet tillari instituti
Turk tili yo'nalishi 101-guruh talabasi
+998930711932
Ilmiy maslahatchi: Kabulova U.S
https://doi.org/10.5281/zenodo.24029255

Annotatsiya. Maqolaning maqsadi tilning paydo bo‘lishi haqidagi asosiy ilmiy qarashlarni tizimlashtirish, ularning kuchli va zaif jihatlarini ko‘rsatish hamda til evolyutsiyasini tushuntirishda biologik va ijtimoiy omillarning o‘zaro bog‘liqligini yoritishdan iborat. Tadqiqotda tarixiy-qiyosiy va nazariy tahlil usuli qo‘llanib, Darvin, Hockett, Aitchison, Mithen, Pinker va Bloom kabi mualliflar qarashlari solishtirildi. Tahlil natijalari tilning kelib chiqishini birgina omil bilan izohlash mumkin emasligini ko‘rsatdi. Shuningdek, dastlabki kommunikatsiya multimodal bo‘lib, keyinchalik tovushli nutq ustunlashgani haqidagi qarashlar ham yoritildi.

Kalit so‘zlar: tilning kelib chiqishi, til evolyutsiyasi, evolyutsion yondashuv, biologik omillar, ijtimoiy hamkorlik, ramziy fikrlash, imo-ishora va nutq, kognitiv fanlar.

Аннотация. Цель статьи состоит в систематизации основных научных представлений о возникновении языка, выявлении их сильных и слабых сторон, а также в раскрытии взаимосвязи биологических и социальных факторов при объяснении языковой эволюции. В работе применены историко-сравнительный и теоретический методы анализа; сопоставлены взгляды Дарвина, Хоккета, Эйчисон, Митена, Пинкера и Блума. Результаты анализа показали, что происхождение языка нельзя объяснить одним фактором. Также рассмотрена идея о том, что ранняя коммуникация была мультимодальной, а затем доминирующую роль стала играть звуковая речь.

Ключевые слова: происхождение языка, эволюция языка, эволюционный подход, биологические факторы, социальное сотрудничество, символическое мышление, жест и речь, когнитивные науки.

Abstract. The aim of the article is to systematize the main scientific views on the emergence of language, identify their strengths and weaknesses, and highlight the interrelation of biological and social factors in explaining language evolution. The study uses historical-comparative and theoretical analysis, comparing the views of Darwin, Hockett, Aitchison, Mithen, Pinker, and Bloom. The article also discusses the view that early communication was multimodal and that spoken language later became dominant.

Keywords: origin of language, language evolution, evolutionary approach, biological factors, social cooperation, symbolic thinking, gesture and speech, cognitive science

Tilning paydo bo‘lishi masalasi inson evolyutsiyasi, tafakkur taraqqiyoti va ijtimoiy hamkorlikning shakllanishi bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, u tilshunoslik, antropologiya, biologiya va kognitiv fanlar

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

kesishgan murakkab muammodir. Tilning qachon va qanday yuzaga kelgani haqida yagona, to'liq tasdiqlangan model yo'q; mavjud qarashlar esa tovushli aloqa, imo-ishora, ijtimoiy bosim va miya tuzilishidagi o'zgarishlar o'rtasidagi munosabatni turlicha talqin qiladi. Shu sababli tilning kelib chiqishi haqidagi tadqiqotlar nafaqat tarixiy savolni, balki insonning o'ziga xos aqliy va ijtimoiy imkoniyatlarini tushuntirish vazifasini ham bajaradi [1,3,5].

Mavzuning dolzarbligi shundaki, zamonaviy ilmda tilning biologik asoslari, ramziy fikrlash, grammatik tuzilish va kommunikativ ehtiyojlar o'rtasidagi bog'liqlik tobora aniqroq o'rganilmoqda. Biroq mavjud adabiyotlarda ko'pincha alohida yondashuvlar ustun: ayrim tadqiqotlar tabiiy tanlanish va moslashuvni, boshqalari esa ijtimoiy o'zaro ta'sir yoki ovoz chiqarish apparatining evolyutsiyasini markazga qo'yadi [2,7].

Shu bilan birga, tilning dastlabki bosqichlari haqida bevosita dalillar cheklanganligi sababli, nazariy xulosalar ko'pincha qiyosiy va rekonstruktiv metodlarga tayanadi.Mazkur maqolaning maqsadi tilning paydo bo'lishi haqidagi asosiy ilmiy qarashlarni tizimlashtirish, ularning kuchli va zaif jihatlarini ko'rsatish hamda til evolyutsiyasini tushuntirishda biologik va ijtimoiy omillarning o'zaro bog'liqligini yoritishdan iborat. Shu orqali mavzudagi bo'shliq — turli nazariyalarni yagona tahliliy doirada solishtirish zarurati — qisman to'ldiriladi.

Tilning paydo bo'lishi haqidagi adabiyotlarda evolyutsion yondashuv ustun o'rin tutadi. Darvin inson va boshqa primatlar o'rtasidagi uzviylikni ta'kidlab, tilni tabiiy tanlanish jarayonlari bilan bog'liq hodisa sifatida ko'rsatgan [3,2].

Keyingi tadqiqotlarda tilning biologik asoslari, miya va nutq apparati o'rtasidagi bog'lanish, shuningdek, kommunikativ tizimlarning bosqichma-bosqich murakkablashuvi alohida o'rganildi [4, 5].

Pinker va Bloom tilni moslashuv mahsuli sifatida talqin qilib, grammatik tuzilishlar tabiiy tanlanish orqali shakllanganini asoslashga uringanlar [5,7].

Hockett esa inson tilini boshqa aloqa tizimlaridan ajratib turuvchi belgilarni tizimlashtirib, tilning strukturaviy xususiyatlarini tahlil qilishga metodik asos yaratgan [6,4]. Aitchison va Mithen ishlarida tilning paydo bo'lishi kognitiv rivojlanish, ramziy fikrlash va ijtimoiy o'zaro ta'sir bilan bog'langan holda izohlanadi [7, 6].

Mazkur maqolada tarixiy-qiyosiy va nazariy tahlil usuli qo'llanadi. Manbalar mazmuni solishtirilib, tilning kelib chiqishiga doir biologik, kognitiv va ijtimoiy talqinlar umumlashtiriladi. Shuningdek, muammo fanlararo yondashuv asosida ko'rib chiqilib, tilning paydo bo'lishini birgina omil bilan emas, balki bir nechta omillarning o'zaro ta'siri natijasi sifatida talqin qilish maqsad qilinadi.

Tahlil qilingan manbalar tilning paydo bo'lishini birgina omil bilan izohlash mumkin emasligini ko'rsatadi. Darvin an'anasi tilni insonning ijtimoiy hayoti va tabiiy tanlanish bilan bog'liq holda tushuntiradi; bu yondashuvda aloqa ehtiyoji, juft tanlash va guruh ichidagi hamkorlik muhim omillar sifatida ajralib chiqadi [8,2].

Keyingi ishlarda tilning biologik tayanchi, xususan, nutq apparati, eshitish tizimi va miya tuzilishidagi o'zgarishlar alohida e'tiborga olinadi [9, 5].

Hockett belgilagan dizayn xususiyatlari tilni boshqa aloqa shakllaridan farqlashga yordam beradi va tilning murakkab, ierarxik tizim sifatida shakllanganini ko'rsatadi [10,4].Manbalar tahlili imo-ishora va tovushli aloqa o'rtasidagi uzviylikni ham ochib beradi. Ayrim tadqiqotlarda dastlabki kommunikatsiya ko'proq multimodal bo'lib, keyinchalik tovushli nutq ustunlashgani haqidagi qarash ilgari suriladi [11, 6].

Mithenning yondashuvi musiqiy-intonatsion shakllar va ijtimoiy sinxronlashuvning erta bosqichdagi ahamiyatini ko'rsatadi [6]. Pinker va Bloom esa grammatika va sintaksisning asta-sekin

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

shakllangan moslashuviy tizim ekanini ta'kidlaydi [12,7]. Shu bilan birga, tilning kelib chiqishida kognitiv rivojlanish, ramziy fikrlash va ijtimoiy o'zaro ta'sirning birgalikdagi roli ustun ekanligi aniqlanadi. Natijalar tilning paydo bo'lishi bosqichma-bosqich kechgan, biologik va ijtimoiy omillar uyg'unlashgan murakkab evolyutsion jarayon bo'lganini ko'rsatadi.

Mazkur tahlil tilning paydo bo'lishini faqat biologik moslashuv yoki faqat ijtimoiy ehtiyoj bilan cheklash yetarli emasligini ko'rsatadi. Darvin boshlab bergan evolyutsion yo'nalish keyingi mualliflarda turlicha davom ettirilgan: ayrim tadqiqotchilar tabiiy tanlanish va moslashuvni markazga qo'ysa, boshqalar tilning shakllanishida muloqot, hamkorlik va kognitiv murakkablikni birgalikda ko'radi [13,3,7]. Hockett ajratgan belgilar tilni boshqa aloqa tizimlaridan farqlashda foydali bo'lsa-da, ular tilning kelib chiqish jarayonini to'liq tushuntirib bermaydi [14,4]. Shuning uchun tilning paydo bo'lishi haqidagi hozirgi qarashlar ko'proq ko'p omilli modelga yaqinlashadi: tovushli signal, imo-ishora, ijtimoiy bosim va miya rivoji o'zaro ta'sirda bo'lgan. Biroq bu sohada bevosita tarixiy dalillar kamligi, arxeologik va neyrobiologik ma'lumotlarning cheklanganligi sababli xulosalar ehtiyotkorlik bilan beriladi [15,5]. Amaliy jihatdan bu yondashuv til o'qitish, nutq buzilishlarini tushuntirish va inson kognitsiyasini o'rganishda integrativ metodlarga ehtiyoj borligini ko'rsatadi.

Tilning paydo bo'lishi inson evolyutsiyasining ko'p omilli natijasi bo'lib, uni birgina biologik yoki ijtimoiy sabab bilan izohlash yetarli emas. Tahlil shuni ko'rsatadiki, nutq apparati, eshitish tizimi, miya faoliyati va ijtimoiy hamkorlikning bosqichma-bosqich murakkablashuvi til shakllanishi uchun zarur shartlarni yaratgan [16,3,5]. Tilning kelib chiqishini o'rganishda evolyutsion yondashuv, taqqoslovchi tahlil va kognitiv fanlar ma'lumotlarini birlashtirish eng samarali yo'nalish hisoblanadi [17,7]. Hockett belgilagan xususiyatlar tilning o'ziga xosligini tushuntirishda muhim bo'lsa-da, ular tilning paydo bo'lish jarayonini to'liq yakunlab bermaydi [18,4]. Shu bois kelgusidagi tadqiqotlarda arxeologik, neyrobiologik va lingvistik dalillarni uyg'unlashtirish, shuningdek, imo-ishora va tovushli aloqa o'rtasidagi munosabatni yanada chuqurroq o'rganish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Aitchison J. The Seeds of Speech: Language Origin and Evolution. — Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
2. Irisqulov M.T. Tilshunoslikka kirish. – Toshkent, 2008.
3. Yo'ldoshev I. Muhamedova S, Sharipova O. va boshq. Tilshunoslik asoslari.
4. –Toshkent, 2007
5. Hockett C. F. A Course in Modern Linguistics. — New York: Macmillan, 1958.
6. Lieberman P. The Biology and Evolution of Language. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1984.
7. Немченқо В.Н Введение в языкознание. – Москва, 2008.
8. Маслов Ю.С. Введение в языкознание. – Москва: Высшая шқола, 1975. –328 с.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.